

Processos d'assimilació, introspecció i expansió en els infants, en el context de treball terapèutic des d'un CDIAP

Sergi Andreu Gelabert

Psicòleg. Terapeuta infantil

CDIAP Baix Camp Nord i Priorat

Psicologia

Resum

En el present article, l'autor parteix de la seva pràctica terapèutica en la primera infància, des del context d'un CDIAP, per presentar un abordatge teòric dels processos observats pel que fa a la interacció que els infants estableixen amb l'entorn. En una primera part es descriuen les característiques i funcionament dels processos d'assimilació, introspecció i expansió.

En una segona part s'exemplifiquen aquests processos mitjançant intervencions realitzades en el treball terapèutic amb infants. Finalment, en una tercera part, es realitza una aproximació a la Teoria de la vinculació afectiva, centrant-se en l'impacte que els diversos tipus de vinculació afectiva tenen en la construcció i funcionament dels processos d'assimilació, introspecció i expansió dels infants.

Paraules clau

assimilació, introspecció, expansió, treball terapèutic, vincle afectiu.

Abstract

In this article, the author starts from his own therapeutic practice in early childhood, from a CDIAP context, in order to present a theoretical approach in the observed processes related to the interaction that children establish with the environment. In the first part, the characteristics and the way the process of assimilation, introspection and expansion works are described.

In the second part, these processes are exemplified by interventions carried out in the therapeutic work with children. Finally, in the third part, there is an approach to the attachment theory, focusing on the impact that the different kinds of attachment have on the construction and functioning of the process of assimilation, introspection and expansion of children.

Keywords:

assimilation, introspection, expansion, therapeutic work, attachment.

Processos d'assimilació, introspecció i expansió en els infants, en el context de treball terapèutic des d'un CDIAP

El contingut d'aquest text és el resultat de l'observació i la reflexió sobre alguns aspectes de la feina diària en un context terapèutic amb infants de 0 als 6 anys des del CDIAP Baix Camp Nord i Priorat. Tot i que l'abordatge terapèutic amb els nens i nenes que atenem es complementa necessàriament amb un treball amb les seves famílies, en aquest text faré referència, sobretot, a la intervenció directa amb l'infant.

Tot i això, el resultat d'aquest escrit no es basa només en la reflexió sobre la meua pròpia pràctica al CDIAP, sinó també en l'observació de la feina que duen a terme les companyes del mateix servei, i el fet de rebre les seves aportacions des de perspectives teòriques diverses. Ja que darrere qualsevol pràctica (i per tant també en la pràctica terapèutica) hi ha sempre una teoria. És a partir del particular bagatge teòric que hem anat incorporant, que ens plantejem, davant de cada cas particular, els objectius i la forma que prendrà la nostra intervenció. A mesura que anem coneixent el nen o nena amb qui iniciem una nova relació terapèutica i a l'hora d'intentar comprendre la seva forma de funcionar en situacions diverses, ens plantejem què és el què hem de fer, quan, com i per a què. És així com la nostra pràctica terapèutica necessàriament s'enriqueix i es transforma amb cada nou cas, a la vegada que ens ajuda a replantejar-nos i eixamplar les bases teòriques prèvies. En el meu cas, parteixo d'una perspectiva sistèmica del desenvolupament infantil: *El niño, sistema abierto, recibe o sufre perturbaciones que le inducen cambios de estado. De aquí se sigue que la ontogenia o desarrollo del niño puede concebirse como la historia de sus cambios de estado (incluso de estructura) sin que su organización se disuelva: mejor dicho, podría sostenerse que el desarrollo es la sucesión de cambios hacia estados de mayor organización* (Perinat, A., 1998, pàg. 40). La perspectiva sistèmica s'estén també al treball que realitzo amb els integrants dels diferents sistemes en què participa l'infant, especialment en el sistema familiar. Sense oblidar les aportacions des de la Teoria del vincle afectiu (Bowlby, 2003), una altra base teòrica important sobre la qual es despleguen diversos arguments del present article, és el mo-

del DIR (Greenspan). La Dra. Breinbauer sintetitza així els principis d'aquest model: *Según el modelo DIR, el nivel de Desarrollo del niño/a va a estar influenciado por las diferencias Individuales de cada niño/a, los patrones familiares y ambientales en torno al niño/a y el tipo de Relaciones o interacción que el niño/a establece con sus padres o cuidadores significativos.* (Breinbauer, C., 2006, pàg. 3).

En el present article, però, hi ha una voluntat integradora, en el sentit que [...] *es posible utilizar algunas de las intervenciones terapéuticas de una variedad de enfoques sin suscribir totalmente la conceptualización que hace del problema una escuela en particular. Tampoco hace falta adoptar in toto las prácticas clínicas generalmente asociadas a esa escuela* (Wachtel, E., 1997, pàg. 37).

Els processos d'assimilació, introspecció i expansió, que són el tema principal d'aquest text i descriuré tot seguit, poden resultar familiars al lector, si bé descrits utilitzant altres terminologies, ja que sobre les mateixes idees s'han realitzat aproximacions des d'enfocaments teòrics diversos.

Assimilació fa referència al procés de percebre estímuls rellevants de l'entorn i integrar-los. Això implica una selecció dels estímuls a l'hora que es reben i en el moment de processar-los. En el procés d'assimilació tenen un paper important les condicions ambientals en què tenen lloc els estímuls (és a dir, la forma en què es presenten els estímuls i les circumstàncies que afavoreixen o entorpeixen la seva assimilació per part del subjecte). A més dels factors ambientals, i de l'etapa evolutiva del subjecte, intervenen en aquest procés factors intrínsecs de cada individu, com exemplificaré més endavant.

L'**Expansió** constitueix el procés de transformació que l'individu exerceix sobre l'entorn a través del seu propi cos i de les accions que se'n deriven. A través de l'acció el subjecte experimenta la seva capacitat per a realitzar canvis que afecten els estímuls que rep. Al seu torn, la sensibilitat dels individus pel que fa a la quantitat i qualitat dels estímuls de l'entorn en el qual interacciona, afecta també la seva capacitat i forma d'expansió.

Finalment, **introspecció** és aquell procés que resulta més difícilment observable, en comparació als altres dos, però que actua com a catalitzador de l'assimilació i l'expansió. A través de la introspecció, l'individu estableix relacions entre estímuls i assigna significats a aquestes relacions, qüestió que

enriqueix i condiona posteriorment el procés d'assimilació. D'altra banda, a través de la introspecció, l'individu analitza i posa a prova les diferents formes d'expansió, és a dir, les diverses formes d'interactuar amb l'entorn i efectuar-ne transformacions.

Els processos d'introspecció, assimilació i expansió són processos flexibles, complementaris, que es desenvolupen i es completen durant tota la vida d'un individu. L'interacció entre els tres tipus de processos permeten a un subjecte realitzar descobriments, desplegar aprenentatges i prendre decisions.

Els nadons utilitzen els processos d'assimilació i expansió per a l'autoregulació en les seves interaccions amb el medi.

Així, interioritzen i integren (assimilació) estímuls tàctils, olfactivs, auditius, etc. que provenen del medi en què es troba i a través del contacte físic amb els seus cuidadors.

L'expansió en els nadons (és a dir, desplegar una activitat per tal d'incidir i transformar el seu medi) té lloc particularment, tot i que no de forma exclusiva, a través del plor, mitjançant el qual el nadó fa una demanda referida a una necessitat (quan té gana, fred o calor, quan sent dolor...), la satisfacció de la qual l'ajudarà a regular-se.

Quan el nadó té la fortuna de tenir uns cuidadors "suficientment bons" (Winnicott, 1993), aquests són capaços, al seu torn, de realitzar una assimilació i una introspecció de les senyals expansives de l'infant (si plora la mare pensarà "Té gana? Té calor? Li fa mal alguna cosa?") i respondran mitjançant una expansió coherent amb el significat extret d'aquesta introspecció, és a dir, actuaran per tal de satisfer la necessitat expressada per l'infant: Provaran de donar-li el pit, parlar-li amb veu dolça, baixar la calefacció, tapar-lo, etc. per tal d'ajudar a regular-lo.

El processos d'assimilació i expansió es tornen més complexes a mesura que l'infant es va desenvolupant i es fa més evident la participació del procés d'introspecció. Així, progressivament integrarà la consciència del seu propi cos. En aquest sentit, em remeto al valuós treball dut a terme per Emmi Pikler (1969) a l'Institut Lóczy. Col·laboradores seves del mateix institut, expliquen: *Es un momento emocionante cuando el niño descubre por primera vez su mano y más tarde, absorbo, dedica su tiempo a observarla. [...] Pronto puede mantenerla*

a la vista durante periodos más largos, siguiendo sus movimientos con cabeza y ojos. Cada vez más, la experiencia del movimiento y la experiencia de mirar se van uniendo. Gradualmente, aprende a coordinar los movimientos de brazos, manos y dedos mientras los vigila visualmente. (Kállo, E. i Balog, G., 2013, pàg. 16). Experimentant a través del moviment, l'infant descobrirà que hi pot haver un canvi en el medi o en la relació entre ell mateix i el medi (quan comença a voltejar sobre ell mateix, quan agafa un objecte amb la mà, per exemple). En començar a gatejar i posteriorment a caminar, el nen o nena realitza interaccions cada cop més complexes entre els processos d'expansió i d'introspecció (sensacions propioceptives, integrant el seu esquema corporal, en la programació de nous moviments cada cop més eficients, etc.). El bon funcionament o les dificultats que entorpeixen els processos d'assimilació, introspecció i expansió en aquestes transaccions amb el medi, tenen una importància cabdal en molts altres aspectes del desenvolupament global de l'infant, com tant bé saben les companyes fisioterapeutes i terapeutes psicomotrius.

Amb l'aparició del llenguatge també es dona aquesta interacció entre els tres processos d'assimilació, introspecció i expansió, tant pel que fa al llenguatge comprensiu com l'executiu. En el cas d'un desenvolupament "típic" del llenguatge es fa evident la interdependència entre els tres processos d'una forma harmònica en el desenvolupament global de l'infant, especialment pel que fa a la retroalimentació entre processos cognitius, una major capacitat de simbolització i un ús gradualment més complex i ric del llenguatge.

Les persones ens servim dels processos d'assimilació, introspecció i expansió durant tota la nostra vida, i els utilitzem quotidianament de forma gairebé sincrònica. L'ús de les diverses capacitats adquirides quan som adults és el resultat d'un perfeccionament en el funcionament d'aquests processos, al llarg del temps, des d'un punt de vista quantitatiu (o acumulatiu) i qualitatiu (de major eficiència).

Pel que fa a la capacitat d'introspecció, aquesta es veu enriquida i creix de forma exponencial a mesura que la utilitzem, per la quantitat d'elements que anteriorment hem assimilats i les relacions que entre aquests elements hem estat capaços d'originar. A mesura que es va exercitant la introspecció, els processos d'assimilació esdevenen més complexes en el sentit que es té accés a

elements que anteriorment passaven inadvertits o no eren significatius per al subjecte. Com a resultat de la mediació dels processos d'introspecció, per tant, els processos d'assimilació esdevenen cada cop més selectius.

La dimensió qualitativa de la capacitat d'assimilació es manifesta en la habilitat d'un individu per a seleccionar entre aquells estímuls els que li són rellevants dels que són superflus. I en la capacitat d'expansió, la dimensió qualitativa s'exemplifica en l'especialització o expertesa que l'individu assoleix, per exemple, en exercir un ofici. També aquí hi intercedeixen els processos d'introspecció, que guien l'expansió pel que fa a la seva eficiència, finalitat i funció.

En les experiències de fluïdesa a les quals fa referència M. Csikszentmihalyi (1996) hi ha una interacció entre les capacitats d'assimilació, introspecció i expansió que funcionen com un conjunt perfectament integrat. Un ús òptim d'aquestes capacitats, tanmateix, també és necessari per a poder-se desenvolupar funcionalment en les activitats de la vida quotidiana.

Però no en tots els infants que atenem des del CDIAP s'originen aquests processos de forma espontània i natural. La interdependència entre assimilació, introspecció i expansió impliquen, en aquests casos, que si hi ha una mancança o dificultat en el funcionament d'un dels processos, també hi ha un impacte en els altres. Em serviré d'exemples per tal de mostrar-ho:

Exemple 1

Y és un nen de 3 anys d'edat atès al CDIAP amb dificultats en el llenguatge expressiu i que gairebé no mostra contacte ocular. En les primeres sessions de tractament mostra una atenció molt dispersa, i molt sensible respecte els estímuls auditius: Y Pot deixar estar el que està fent o interrompre una conversa perquè ha sentit la veu d'una companya a la sala del costat. La seva capacitat d'assimilació es veu "saturada" per cada nou estímulo que rep, com si tots els inputs d'informació que percep tinguessin la mateixa importància. La seva dificultat per a seleccionar, registrar i integrar la quantitat d'estímuls que va descobrint a la sala en el transcurs de la sessió em confon al principi, ja que aparentment es mostra absent o distret la major part del temps. Observo també dificultats en la seva capacitat d'expansió: Realitza una exploració pobre dels jocs que li ofereixo, té

dificultats amb la manipulació de peces petites i vol passar d'un element a un altre sense perseverar, dient a cada petit entrebanc, com el fet d'haver d'obrir una caixa o mirar de col·locar un ninot assegut en un cotxe: "No puc".

Començo la intervenció amb Y des de l'àmbit de l'assimilació: ajudant-lo a seleccionar entre tots els estímuls que rep, aquells que són més rellevants dels que ho són menys, introduint rutines i anunciant a través del llenguatge verbal el que em dispo a fer, per tal d'ajudar-lo a anticipar el que passarà a continuació. Hi ha també una intervenció en l'àmbit de l'expansió, acompanyant a través del contacte físic les seves accions al principi i esperant pacientment a que Y aconsegueixi fer més coses per ell mateix de forma gradual, animant-lo càlidament a perseverar en les seves accions. De retruc, espero que això tingui també un efecte positiu pel que fa als seus processos d'introspecció.

La millora en la seva capacitat d'assimilació i expansió és paral·lela a una major expressió de gaudi de Y durant les sessions, i a una millora progressiva en el llenguatge receptiu i executiu.

En el cas de Y les dificultats inicials es devien a que el nen no podia "perseguir tots els conills que sortien del barret de copa", és a dir, tots els estímuls eren igual d'importants per a ell i se saturava la seva capacitat per la dificultat de seleccionar-los i integrar-los.

En el cas que ve a continuació, les dificultats d'assimilació tenen a veure amb la velocitat i la qualitat de percepció dels estímuls, i l'abordatge presenta algunes diferències.

Exemple 2

Z, de dos anys i mig, té dificultats motrius i una deficiència visual moderada. Aquestes dificultats comprometen, però no impedeixen totalment, la seva capacitat d'assimilació, introspecció i expansió. Quan Z explora un joc nou, necessita manipular-lo amb una mà i apropar-lo molt al seu àmbit de visió, amb els dits explora la seva textura i el gira en diferents angles de visió per captar-ne tots els detalls. El fet que sembli abstret, però, es deu a causes força diferents de les de l'exemple 1: Z necessita més temps (i més atenció sostinguda) que els altres nens de la seva edat per tal d'obtenir un ple rendiment dels processos d'assimilació, i el seu camp d'expansió (almenys pel que fa a nivell motriu) es troba més restringit d'entrada. Per les seves dificultats motrius i visuals, Z ha adoptat la

tendència a quedar-se assegut en el mateix lloc durant tota la sessió, i podria estar força estona explorant els elements que té més fàcilment a l'abast, sense desplaçar-se. En el cas de Z, tot i que respectant el seu ritme més lent, opto per intervenir directament sobre la seva capacitat d'expansió per tal d'aconseguir avenços en l'assimilació i la introspecció. Afortunadament, el nen presenta un nivell òptim de llenguatge per a la seva edat, tant a nivell receptiu com expressiu. Utilitzant aquesta capacitat, estableixo accions encaminades a “provocar” la seva reacció motriu i expressiva, alhora que facilito pistes que l'ajudin a percebre diferents elements de l'entorn i a relacionar-los amb conceptes o activitats que ja té ben integrats: Agafó un cotxe i el faig rodar per la seva cama, trec el ninot que el conduïa i li proposo asseure'l al seient del camió que ell té a la mà, li proposo que fem un “carrera de cotxes”... D'altra banda, emfatitzo per exemple atributs dels animals de la selva amb els quals juguem, reproduint el rugit del lleó, o responent ‘amb molta emoció’ si l'animal que Z té a la mà “amenança de mossegar-me”...

Progressivament Z demana determinats jocs que hem utilitzat en sessions anteriors, enlloc de conformar-se a examinar els elements un per un. Els avenços en l'ús que fa del llenguatge, així com la capacitat creixent de simbolització (introspecció), és utilitzada per Z com una forma d'expandir-se compensant en part les seves dificultats motrius. Aquesta major expansió reverteix d'altra banda en la seva capacitat d'assimilació i introspecció des d'un punt de vista global, ja que adquireix nova informació a través del llenguatge que pot relacionar amb conceptes i estímuls ja integrats anteriorment.

La interdependència entre assimilació, introspecció i expansió comporta que una dificultat en un dels processos afecta els altres, i al funcionament global sistèmic de l'infant. Però no sempre la intervenció des d'un dels dos àmbits afecta positivament el desenvolupament de l'altre. En ocasions la manifestació amb força d'un dels processos sembla que “constreny” el desenvolupament dels altres.

Els dos casos següents, ben diferents l'un de l'altre, pretenen il·lustrar aquesta idea.

Exemple 3

T acaba de fer 2 anys quan els seus pares el porten al CDIAP, preocupats pel seu comportament i pel fet que amb prou feines usa cap paraula per a comunicar-se. Quan veig a T

en companyia de la seva mare, manté poc contacte ocular i no sembla tenir assolides les habilitats prèvies de comunicació, però el que més crida l'atenció és el nivell d'activitat que desplega durant les sessions. T es mostra impulsiu, agafa directament la joguina que té a l'abast i l'explora uns instants abans de llençar-la al terra i passar tot seguit a una altra. Els intents per part meua i per part de la mare per tal d'ajudar-lo a comunicar una demanda senzilla o intentar que reculli una joguina abans d'agafar-ne una altra són infructuosos en les primeres sessions. T sembla pres d'una espiral d'activitat que va creixent i “s'expandeix” per tota la sala: Quan ha manipulat superficialment uns quants jocs i els ha llençat al terra, comença a activar-se encara més pujant a la taula, intentant sortir de la sala o llençant una cadira al terra. Davant dels intents de l'adult per a contenir-lo, T es rebolca pel terra i crida. La mare em mostra com ha après a contenir-lo agafant-lo amb un braç i amb l'altre protegint-se el rostre perquè els cops de cap que T fa cap enrere no li facin mal. Al llarg d'un temps considerable de tractament, i amb la implicació amorosa i sostinguda de la mare, que ens acompanya en les sessions, aconseguim que T pugui controlar millor la seva impulsivitat a base d'instaurar una rutina que li acaba sent previsible, i mantenint uns límits (pocs però molt clars) en la utilització del material. Oferint-li al principi de la sessió una activitat que li permeti descarregar la seva necessitat imperiosa de moure's i que permeti el contacte corporal amb mi, comprovo que el fet de rebre sensacions propioceptives i vestibulars fortes l'ajuden a regular-se i a calmar la seva excitació. T és capaç d'experimentar a poc a poc les seves capacitats d'assimilació i introspecció quan focalitza la seva atenció en una proposta de joc més tranquil·la, i posteriorment pot anar exercitant-se en mantenir un major temps d'espera. El gaudi que li provoquen aquelles activitats a les quals pot accedir de forma més plena amb la participació de la seva capacitat d'introspecció afavoreixen que es pugui expandir sense perdre el control, i de forma cada cop més complexa, enllaçant i combinant diferents activitats sense desbordar-se emocionalment. Poc abans dels 3 anys, es fa patent una explosió del llenguatge en T, que finalment és capaç d'utilitzar de forma més equilibrada les seves capacitats d'expansió, assimilació i introspecció.

En el cas de R, que ve a continuació, són els processos d'assimilació i d'introspecció els que semblen hipertrofiats, en comparació als processos d'expansió. R no mostra un comportament disruptiu com el que desplejava T, però la seva fragilitat emocional se'm feia evident des de les primeres sessions.

Exemple 4

R va arribar al CDIAP als 3 anys i mig. Era el segon d'un grup de 4 germans, portant-se un parell d'anys respecte a la germana gran. Els pares, de procedència magrebí, portaven poc temps al país per motius de feina. Al cap de poc de néixer la primera filla, el pare marxa a treballar temporalment a França per a enviar-los diners des d'allà, tornant per curts espais de temps amb la família. La dona, que té moltes dificultats per a expressar-se si no és en la seva llengua nativa, està al càrrec dels quatre fills amb el suport puntual d'una veïna la major part del temps. A més del retard de llenguatge, durant l'exploració prèvia al tractament destacava la manca d'expressivitat en el rostre de R, la rigidesa dels seus moviments (movia el seu cos "en bloc") i una manipulació molt rude de les joguines. R mostrava un posat seriós en el transcurs de les sessions, i no articulava cap paraula espontàniament si no se li preguntava directament. Al principi es mostrava temorós sobre el que podia fer o el que s'esperava d'ell, i acceptava passivament les propostes de joc que li feia, observant-me detingudament. A l'escola la mestra informava que R no presentava cap problema de comportament, però no seguia el ritme de l'aula pel que feia a aprenentatges. R mostrava poca curiositat per explorar jocs nous, i en general l'acollida que feia a la majoria de les activitats que li proposava era poc entusiasta. Les activitats que suposaven moviment del propi cos o mantenir contacte corporal les admetia generalment amb desgana, i sovint s'acabaven per la negativa de R a continuar amb el joc. En aquestes ocasions ell em preguntava si faltava molta estona per marxar cap a casa.

L'interès principal de R era "treballar"—com deia ell— a la taula, i d'entre les activitats que em demandava o li proposava, les de major preferència eren retallar papers, enganxar-los amb cola o celo i guixar-los. Guardàvem aquestes produccions en una carpeta per tornar a elles la següent sessió. Tot i que semblava que la seva expansió es restringia a aquestes activitats i algunes poques més (sempre asseguts davant la taula), el llenguatge va anar evolucionant de forma satisfactòria. Asseguts davant la taula els dos la major part de la sessió, retallant i enganxant paperets, R va començar a explorar amb mi una forma nova d'expansió-introspecció-assimilació per a ell, a través del llenguatge: cada cop m'explicava i em preguntava més coses de forma espontània, projectàvem i negociàvem entre el dos què fer amb els paperets o altres objectes que ell duia del carrer, i en les darreres sessions fins i tot ens gastàvem alguna broma, en la que ríem els dos...

Un retard cognitiu, si bé generalment afecta els processos d'introspecció, no explica per si sol un desequilibri entre el funcionament sistèmic de la capacitat d'assimilació i la capacitat d'expansió en un nen. De fet, en aquells nens i nenes amb un retard mental lleu o moderat, però que viuen en un bon clima afectiu a casa seva, amb cuidadors suficientment bons i capaços d'articular respostes sensibles adequades, o "creant un entorn de suport" (Greenspan, S. i Greenspan, N.T., 1997, pàg. 95-98) es pot observar que hi ha un equilibri entre assimilació i expansió. Amb això vull dir, que tot i que el desenvolupament global no es correspongui a allò que seria esperable si atenguéssim només a l'edat cronològica del nen, aquest mostra una disposició d'obertura cap al món (que afavoreix els processos d'assimilació) i un nivell d'expansió "coherent" —mostra disposició per a imitar, compartir, mantenir interaccions comunicatives amb l'altre, etc.—. D'això se'n deriva que posa en marxa els processos d'introspecció necessaris per tal de gestionar de forma gradualment més hàbil les interaccions amb els companys i adults amb una suficient capacitat —"o adient a les seves necessitats"— i per a expressar-se i regular-se emocionalment.

En els casos de nens i nenes que pateixen TEA, no sempre és així, malauradament, tot i que disposin de cuidadors capaços i sensibles. En els casos greument afectats, sembla que els processos d'assimilació, d'introspecció i expansió es trobin dissociats. Si hi ha factors comuns en els processos d'introspecció en persones afectades per TEA és fa difícil de dir, ja que les diferències entre un cas i un altre poden estar lligades tant a variables individuals com al nivell d'afectació del trastorn.

El que sí que m'aventuro a plantejar aquí, és que els infants amb TEA mostren generalment capacitats d'assimilació i expansió restringides. De fet, moltes intervencions terapèutiques amb enfocaments teòrics diversos, convergeixen a mirar de facilitar o ajudar a flexibilitzar i augmentar en aquests infants la seva capacitat d'assimilació, i buscar que s'expandeixin de formes noves i progressivament més complexes.

En l'exemple 5, que ve a continuació, mostro part de les dades recollides en una exploració diagnòstica d'una nena, amb una afectació greu del trastorn:

Exemple 5

Q, de 3 anys, evita el contacte ocular amb la terapeuta en arribar a la sala, acompanyada de la seva mare. No mostra intenció comunicativa ni respon als intents d'interaccionar amb ella per part de la terapeuta (dificultats en l'assimilació i en l'expansió). Després de deambular una estona per la sala sense una intenció evident, s'agenolla sobre la catifa i comença a balancejar-se de forma repetida, tancant els ulls i fent una estereotípia amb les mans (expansió restringida).

La terapeuta pot aturar aquesta seqüència de moviments cridant l'atenció de Q amb la veu i mostrant-li una caixa de joguines. Q obre els ulls i atura els seus moviments i agafa un objecte que deixa caure de les mans tot seguit. La terapeuta adverteix un canvi en la seva expressió facial quan sent el soroll de l'objecte en caure sobre el terra. Q torna a agafar l'objecte i el torna a deixar caure, per a sentir el soroll que fa, de forma repetida. (L'acció repetitiva aquí pot tenir la funció de permetre l'assimilació de l'estímul auditiu. Q sembla que necessita reproduir el mateix estímul una vegada i una altra per tal d'integrar-lo, la qual cosa indica una distorsió en els processos d'assimilació i/o d'introspecció.)

Al cap d'una estona, Q es gira d'esquena a la terapeuta i la seva mare, i es queda en un racó (potser per evitar la quantitat d'estímuls que "saturen" l'assimilació) amb un cotxe de joguina. Q fa rodar les rodes amb el dit una vegada i una altra (expansió restringida que potser li permet un aïllament necessari per a una assimilació restringida).

En el cas de Q, es donen serioses dificultats en els processos d'introspecció (en l'ús que faig servir en aquest text d'aquest mot, ja que en ocasions els familiars de persones amb TEA les descriuen com a molt "introspectives"). Hi ha a més, importants dificultats en els processos d'assimilació: Q és extremadament sensible a determinats estímuls o, contràriament, en ocasions, sembla que no en registra d'altres que entenem com a prou significatius. Les dificultats per a integrar i donar un significat a determinats estímuls que provenen de l'entorn a través de processos atípics o restringits d'assimilació comprometen la seva capacitat per a relacionar-se i establir cercles de comunicació amb aquest entorn, és a dir, per a articular processos d'expansió coherents.

Afortunadament, no tots els infants amb un diagnòstic de TEA pateixen una afectació tant severa. Si bé els processos d'assimilació i expansió són a priori restringits, una part d'aquests infants, amb el suport adequat, són capaços de flexibilitzar-los i ampliar-los, com en l'exemple següent. En part això es pot deure a que gaudeixen d'una capacitat cognitiva suficientment preservada, i en part perquè troben la forma de rendibilitzar suficientment les descobertes que realitzen en la seves interaccions amb l'entorn (assimilant i expandint-se gradualment a través d'aquestes interaccions). Això els permet, per tant, desenvolupar també més processos d'introspecció i de major qualitat.

Exemple 6

X, de 3 anys i mig, agafa un elefant de joguina de la caixa i el fa caminar sobre la moqueta, totalment absort en el que està fent. El terapeuta agafa un cocodril de joguina i li anticipa: "Aquest cocodril vol mossegar l'elefant". X obre els ulls i mira el cocodril "que s'apropa" al seu elefant, i ell retira l'elefant, donant l'esquena al terapeuta. El terapeuta es col·loca davant de X i fa veure que el cocodril mossega l'elefant, acompanyant-ho de la paraula. X es queda parat i tot seguit retira el cocodril amb la mà dient "No". El terapeuta repeteix l'escena i X torna a dir "No!", aquest cop amb més decisió (expansió). El terapeuta respon acompanyant el gest de X somrient i aquest el mira (assimilació). X també somriu (introspecció i expansió). El terapeuta fa veure que el cocodril li mossega el dit, a X li crida l'atenció. El terapeuta aparta el cocodril i diu "Fora, cocodril!". X segueix jugant amb l'elefant i al cap d'una estona s'acosta al terapeuta, que té el cocodril a la mà i apropa el seu dit a la boca del cocodril, el terapeuta fa veure que el cocodril li mossega el dit. X agafa el cocodril i el llença lluny, dient "fora, fora!" (introspecció i expansió).

En aquests casos, promoure l'aparició i progressiva ampliació de cercles de comunicació, utilitzant la terminologia de la DIR (Greenspan i altres, 2006), mitjançant les tècniques de *floor-time* (Greenspan i altres, 2006, pàg. 406-409), equival a treballar per part del terapeuta sobre els processos d'assimilació, expansió i introspecció.

Fins aquí he fet referència a dificultats que poden tenir els infants pel que fa al funcionament dels processos esmentats. En alguns casos es poden establir

determinades correlacions entre els diagnòstics i determinades dificultats en alguns d'aquests processos, però no s'ha de perdre de vista que el funcionament global dels nens i nenes, tot i la gravetat de la seva afectació en algunes àrees, va més enllà d'una etiqueta diagnòstica. En observar i intervenir sobre els processos d'assimilació, expansió i introspecció, per tant, s'han de tenir en compte les peculiaritats de cada cas, sigui quina sigui la impressió diagnòstica de partida. D'altra banda, centrar l'atenció cap a aquests processos no hauria d'eximir al terapeuta de la necessitat de crear un clima emocional que assegni i sostingui l'infant. Tampoc hauria d'excloure mai una visió global de l'infant, i això comprèn les circumstàncies en que viu el seu dia a dia, i especialment la relació amb els seus cuidadors de referència.

Aquest fet té una importància cabdal quan abordem la qüestió del vincle afectiu (Bowlby). Per tal de detectar i intervenir en els casos en què hi ha una vinculació insegura, s'ha de treballar necessàriament amb els pares. És per això que em limito a exposar, a continuació, algunes relacions observades entre els tipus de vincle afectiu que tenen lloc en la primera infància, i el funcionament pel que fa a processos d'assimilació, expansió i introspecció en els infants. Concretament, em centro en l'impacte que el vincle afectiu insegur pot tenir en els esmentats processos.

Els infants amb tipus de vinculació afectiva segura (tipus B) presenten un bon funcionament i un ús més o menys equilibrat dels processos d'assimilació, introspecció i expansió. Inclouen al terapeuta, en el transcurs de les sessions, fent-lo partícip de les seves percepcions, idees i mostrant les seves emocions utilitzant un llenguatge personal (quan l'ús del llenguatge està preservat). A través dels processos d'introspecció aconsegueixen assimilar de forma coherent els estímuls derivats de la relació amb el terapeuta i hi poden respondre a través del seu comportament també d'una forma coherent. En els nens amb una vinculació afectiva segura, els tres processos es potencien mútuament.

No és així quan ens trobem davant dels tipus de vinculació afectiva insegura, que tenen com a denominador comú el fet de que existeix una distorsió en els processos d'introspecció, i que afecten a la construcció del propi model intern de funcionament. Els nens amb una vinculació afectiva insegura també comparteixen la característica de que tant els seus processos d'assimilació com

d'expansió es troben alterats, especialment en les interaccions amb l'entorn, que suposen una càrrega emocional important.

En els infants amb vinculació afectiva insegura de tipus evitatiu (tipus A), sol donar-se una "hipertròfia" dels processos d'assimilació en detriment dels processos d'expansió. Aquests infants mostren aquest comportament com una estratègia de supervivència que passa a formar part del seu model intern de funcionament. La seva expansió és "controlada" pel propi subjecte, inhibida en molts casos, especialment en aquelles situacions que comporten intensitat emocional elevada. Que mostrin una pobra expressivitat emocional (expansió restringida) no vol dir que no hi hagi una afectació emocional en aquests infants. Precisament els processos d'assimilació els són molt útils per tal de detectar aquelles situacions emocionals en què es poden sentir més insegurs, ja que aquestes situacions són poc previsibles i sovint viscudes com a amenaçadores. Utilitzar un patró d'excessiva racionalització, desconfiant de les emocions –tant de les pròpies com de la dels altres– és una forma d'adaptació a les circumstàncies difícils a què han hagut de fer front i que han desembocat en una vinculació insegura de tipus evitatiu. Els processos d'assimilació i introspecció els permeten analitzar i involucrar-se en les relacions d'una forma que els permeti "mantenir el control de les situacions", encara que sigui a costa de reprimir els processos d'expansió.

En els nens amb vinculació afectiva insegura ansiosa-ambivalent (Tipus C), sovint es pot observar una "hipertròfia" dels seus processos d'expansió en detriment dels processos d'assimilació. A causa de les vivències primerenques amb els seus cuidadors de referència, han "après" que aquests no són confiables ni previsibles, i per tant els processos d'assimilació i introspecció no els són útils a l'hora d'anticipar els comportaments dels cuidadors. Per això utilitzen els processos d'expansió "exploitant emocionalment", sobretot en els primers anys de vida. Més endavant, combinant introspecció i expansió, intenten estructurar, valent-se de les pròpies reaccions emocionals, una conducta "coercitiva" dirigida als cuidadors i altres figures significatives, que els ajudi a tenir una impressió de major control sobre els esdeveniments, o si més no, que aquests esdevinguin més previsibles.

En el casos que pateixen una vinculació afectiva insegura de tipus desorganitzat (Tipus D), les alteracions en el funcionament dels tres tipus de

processos són més greus. És per això que en els primers anys de vida aquests nens fins i tot poden presentar característiques compatibles amb un trastorn multisistèmic (Classificació 0-3 anys). El model operatiu intern d'aquests infants resulta particularment danyat, i s'evidencia sovint una discontinuïtat (o "talls") entre els processos d'assimilació, introspecció i expansió.

El tractament en els casos de vinculació afectiva insegura, implica treballar sobre la parentalitat, i per tant una intervenció en el sistema familiar i amb la resta de sistemes dels que participa l'infant. En aquest sentit, *la capacidad de los profesionales para considerarse parte de las redes de apoyo de las familias y promover el funcionamiento de redes naturales (familia extensa, barriales, etc.) nutritivas, seguras y protectoras para los niños y las niñas es fundamental para apoyar la parentalidad* (Barudy, J. i Dantagnan, M., 2005, pàg. 82).

Cal doncs, una bona avaluació de les capacitats i habilitats parentals, tal i com proposen aquests autors, a partir de la qual es podran explicar o no les dificultats observades en els processos d'assimilació, introspecció i expansió dels infants. En aquests casos, és necessari ampliar el focus de la nostra mirada (i per tant de la intervenció a realitzar). No tindria sentit, per tant, plantejar-nos incidir en el funcionament dels processos esmentats només des d'un abordatge individual, ja que els resultats serien parcials, o del tot infructuosos.

Barudy, J.; Dantagnan, M.: *Los buenos tratos a la infancia. Parentalidad, apego y resiliencia.* Gedisa, Barcelona, 2005.

Bowlby, John.: *Vínculos afectivos. Formación, desarrollo y pérdida.* Morata, Madrid, 2003.

Breinbauer, C.: “Fortaleciendo el desarrollo de niños con necesidades especiales: Introducción al Modelo DIR y la terapia Floortime o Juego Circular”: *Transiciones. Revista de la Asociación Peruana de Psicoterapia Psicoanalítica de Niños y Adolescentes.* N°11, 2006.

Crittenden, P. M.: “Attachment and Psychopathology”. En R. Goldberg, R. S. Muir i J. Kerr (eds.): *Attachment theory: Social, developmental and clinical perspectives* Hillsdale, NJ., Analytic Press, 1995, pág. 367-406.

Csikszentmihalyi, M.: *Flow. The Psychology of Optimal Experience.* Kairós, Barcelona, 1996.

Hengstenberg, Elfriede: *Desplegándose. Imágenes y relatos de mi labor con niños.* La Liebre de Marzo, Barcelona, 1994.

Greenspan, Stanley; Greenspan, N. T.: *Las primeras emociones.* Paidós, Barcelona, 1997.

Greenspan, Stanley; Wieder, Serena: *El niño con necesidades especiales.* Interdisciplinary Council on Developmental and Learning Disorders, 2006.

Kálló, Éva; Balog, Györgyi: *Los orígenes del juego libre.* Magyarországi Pikler-Lóczy Társaság, Budapest, 2013.

National Center for Clinical Infant Programs: *Clasificación diagnóstica:0-3. Clasificación diagnóstica de la salud mental y los desórdenes en el desarrollo de la infancia y la niñez temprana.* Paidós, Barcelona, 1998.

Perinat, A.: *Psicología del desarrollo. Un enfoque sistémico.* Edhasa, Barcelona, 1998.

Pikler, E.: *Moverse en Libertad.* Narcea (5ª ed), Madrid, 1969.

Reichert, Evânia: *Infancia, la edad sagrada.* La Llave, Barcelona, 2011.

Szanto Feder, Agnès: *Una mirada adulta sobre el niño en acción. El sentido del movimiento en la protoinfancia.* Cinco, Buenos Aires, 2014.

Wachtel, Ellen F.: *La clínica del niño con problemas y su familia.* Amorrortu, Buenos Aires, 1997.

Winnicott, D.W.: *Los bebés y sus madres.* Paidós, Barcelona, 1993.

Bibliografia